

Lise Öğrencilerinde Ebeveyn Tutumu ve Temel Psikolojik İhtiyaçlar ile Zorbalık Statüleri Arasındaki İlişkiler *

Ayşe Zeliha Tuğran ¹, Meliha Tuzgöl Dost ²

Öz

Bu çalışmanın amacı anne baba tutumu ve temel psikolojik ihtiyaçlar ile lise öğrencilerinin zorbalık statüleri arasındaki ilişkileri ortaya koymaktır. Araştırmada ayrıca öğrencilerin zorbalık statülerine dağılımında cinsiyet ve aile içi şiddet durumuna göre fark olup olmadığı da incelenmiştir. Araştırmanın çalışma grubu 697 lise öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği (Ergen Formu), Anne Baba Tutum Ölçeği, Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği (Lise Formu) ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Anne baba tutumu ve temel psikolojik ihtiyaçların zorbalık statüleri ile ilişkisini incelemek amacıyla çok kategorili lojistik regresyon analizi uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre anne baba tutumunun tüm boyutları ve temel psikolojik ihtiyaçların ilişki alt boyutu zorbalık statüleri ile anlamlı olarak ilişkiliyken, temel psikolojik ihtiyaçların yeterlilik ve özerklik alt boyutları zorbalık statüleri ilişkili bulunmamıştır. Anne baba tutumunun ilgi alt boyutu zorba ve zorba/mağdur olma olasılığını, psikolojik özerklik alt boyutu mağdur ve zorba/mağdur olma olasılığını ve denetim alt boyutu zorba/mağdur olma olasılığını azaltmakta; ilişki ihtiyacının tatmini ise mağdur ve zorba/mağdur olma olasılığını azaltmaktadır. Öğrencilerin %70.7'sinin akran zorbalığına dahil olduğu görülmüştür. Zorbalık statülerine dağılımda cinsiyet ve aile içi şiddet durumuna göre anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Sonuçlar alanyazın çerçevesinde tartışılmış ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Akran zorbalığı
Zorbalık statüleri
Anne baba tutumu
Temel psikolojik ihtiyaçlar
Ergen
Lise öğrencileri

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi: 23.06.2021
Kabul Tarihi: 18.01.2022
Elektronik Yayın Tarihi: 04.02.2022

DOI: 10.15390/EB.2022.11034

* Bu makale Ayşe Zeliha Tuğran'ın Doç. Dr. Meliha Tuzgöl Dost danışmanlığında yürüttüğü "Lise öğrencilerindeki akran zorbalığının yordayıcıları olarak anne baba tutumu ve temel psikolojik ihtiyaçlar" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ © T. C. Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye, a.zeliha@hotmail.com

² © Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Türkiye, mtuzgol@hacettepe.edu.tr

Giriş

Zorbalık günümüzde pek çok çocuk ve genci olumsuz etkileyen önemli bir davranış sorundur. Zorbalık bir saldırganlık türü olup, bir veya daha fazla kişinin daha zayıf olan kişi ya da kişilere karşı, zarar verme amacı taşıyan bir şekilde, devamlı olarak doğrudan ya da dolaylı saldırgan davranışlar göstermesidir (Olweus, 1997). Bir davranışın “zorbalık” olarak değerlendirilmesi için taraflar arasında güç dengesizliği olması, davranışın zarar verme kastı taşıması ve belli aralıklarla tekrarlanması gerekmektedir. Diğer yandan zorba davranış herhangi bir provokasyon olmadan meydana gelmiş olmalıdır (Olweus, 1994). Bir davranış zarar verme amacı taşımasına rağmen tekrarlılık göstermiyor ve güç itibarıyla birbirine eşit ya da yakın kişiler arasında gerçekleşiyorsa bu eylem zorbalık değil şiddet olarak değerlendirilmektedir (Berger, 2007; Sullivan, 2011).

Zorbalığın çocuk ve gençlerde yaygınlığı ve cinsiyete göre farklı olup olmadığı hakkında pek çok çalışma yapılmıştır. Yapılan araştırmalar akran zorbalığının oldukça yaygın bir sorun olduğuna işaret etmektedir. Nansel, Craig, Overpeck, Saluja ve Ruan (2004) yirmi beş ülkeden ergenler üzerinde yaptıkları araştırmada zorbalığa karışma oranının %9 ile %54 arasında değiştiğini belirtmişlerdir. Zorbalığa karışma oranı 8. ve 11. sınıf düzeyinden öğrencilerde %36.3 (Liang, Flisher ve Lombard, 2007); toplam 40 ülkeden 202.056 ilkökul, ortaokul ve lise öğrencisi ile yürütülen bir çalışmada %26 (Craig vd., 2009) bulunmuştur. Cosma ve diğerlerinin (2020) Avrupa ve Kuzey Amerika’dan 37 ülkede 2002-2014 yılları arasında ergenlerden toplanmış 700.000’den fazla veriyi inceledikleri çalışma sonucuna göre, toplamda erkeklerin %46.5’i ve kızların %45.3’ü zorbalık mağduriyeti bildirmişlerdir. İlkokul 4. sınıf ile lise 12. sınıf düzeyi arasındaki Çinli öğrenciler üzerinde Hu, Xue ve Han (2021) kız öğrencilerin %61’inin, erkek öğrencilerin %51’inin asgari düzeyde zorbalık olaylarına karıştığını belirlemişlerdir. Zorbalığın yaygınlığı konusunda Türkiye’de yapılmış çalışmalarda, 4, 5, 6, 7, ve 8. sınıf ilköğretim öğrencilerinin %35.1’inin “mağdur”, %30.2’sinin “zorba”, %6.2’sinin ise “hem zorba hem de mağdur” olduğu (Pişkin, 2010); ortaokul öğrencilerinde %21.3’ünün mağdur, %4.6’sının zorba ve %4.6’sının da zorba mağdur kategorisinde yer aldığı (Atik ve Yerin Güneri, 2013) saptanmıştır. Türkiye’de lise öğrencileri üzerinde yapılan araştırmalardan birinde öğrencilerin %35.5’i fiziksel, %28.3’ü duygusal ve %15.6’sı cinsel olarak akademik yıl içinde en az bir kere zorbalığa uğradıklarını belirtmiş (Karaman Kepenekci ve Çinkır, 2006); bir diğerinde 9. ve 10. sınıftan lise öğrencilerinin %17’sinin zorbalığa dahil olduğu (Arslan, Savaşer ve Yazgan, 2011) saptanmıştır.

Araştırmalar, zorbalığın kızlara nazaran erkeklerde daha yüksek ve yaygın olduğunu göstermektedir (Arslan vd., 2011; Atik, 2009; Ayas ve Pişkin, 2011; Craig vd., 2009; Ergün, 2015; Forero, McLellan, Rissel ve Bauman, 1999; Olweus, 1994; Pereira, Mendonça, Beto, Valente ve Smith, 2004; Pişkin, 2010). Cinsiyete göre zorbalık mağduriyetine ilişkin çalışma sonuçları ise tutarsızlık göstermektedir. Bazı çalışmalar cinsiyete göre zorbalık mağduriyetinde anlamlı bir fark olmadığına işaret ederken (Burnukara ve Uçanok, 2012; Ergün, 2015; Kapçı, 2004); bazıları kızların erkelere göre daha çok zorbalık mağduriyeti yaşadığını (Arslan vd., 2011; Craig vd., 2009; Pişkin, 2010), bazıları da erkeklerin zorbalığa maruz kalma oranlarının kızlardan daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır (Açıkgöz, 2017; Ayas ve Pişkin, 2011; Aypay ve Durmuş, 2008). Zorba/mağdur olma olasılığı ise bazı araştırmalarda kızlara kıyasla erkeklerde daha yüksek bulunmuştur (Arslan vd., 2011; Craig vd., 2009; Pişkin, 2010). Araştırma sonuçları birlikte değerlendirildiğinde zorbalık yapma davranışı ve zorba/mağdur olma ihtimalinin erkeklerde yüksek olduğu; zorbalık mağduriyetine göre belirgin bir cinsiyet farkı olmadığı söylenebilir.

Zorbalık ve zorbalık mağduriyeti çocuk ve gençlerin beden ve ruh sağlığı için önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Zorbalığın sonuçlarıyla ilgili bir gözden geçirmede, Rigby (2003), boylamsal çalışmaların akran zorbalığının okul çocuklarının beden sağlığı ve iyi oluşlarının düşmesinde önemli bir etken olduğunu ve etkilerinin uzun süreli olduğunu belirtmektedir. Rigby (2003), zorbalığın sonuçlarıyla ilgili araştırmaları incelediği çalışmasında, zorbalığın sonuçlarını (1) düşük psikolojik iyi oluş, (2) zayıf sosyal uyum, (3) psikolojik sıkıntı ve (4) düşük fiziksel sağlık olmak üzere dört kategoride ele almıştır. Zorbalık kendine zarar verme, saldırgan davranış ve psikotik belirtiler gibi önemli ruh sağlığı sorunlarıyla ilişkili bulunmakta ve uzun süreli etkileri olduğu saptanmaktadır (Arseneault,

Bowes ve Shakoor, 2010; Salmon, James ve Shmith, 1998; Wolke ve Lereya, 2015). Baldry (2004), ergenlerde yaptığı araştırmada, dedikodu yayma, kasıtlı olarak konuşmama gibi dolaylı zorbalığa maruz kalmanın içe çekilme, somatik problemler, anksiyete ve depresyonu güçlü bir şekilde yordadığını bulmuştur. Birçok ülkeden verilerin incelendiği geniş kapsamlı bir araştırmada ise neredeyse her ülkede zorba, mağdur ve zorba-mağdurlar daha yüksek düzeyde sağlık problemi ve daha zayıf duygusal ve sosyal uyum rapor etmişlerdir (Nansel vd., 2004). Özellikle mağdurlar ve zorba-mağdurlar olmak üzere, zorbalığa karışan öğrenciler psikosomatik bazı sorunlar da yaşamaktadır (Forero vd., 1999; Gini ve Pozzoli, 2009). Ayrıca Zorbalığa karışan öğrencilerin büyük çoğunluğunun düşük akademik başarıya sahip olduğu (Lam, Law, Chan, Wong ve Zhang, 2015) bulunmuştur.

Son yıllarda zorbalığın ilişkili olduğu değişkenlerle, özellikle de aile ile ilgili değişkenlerle ilgili araştırmaların arttığı (Wolke ve Lereya, 2015) görülmektedir. Ebeveynlerin ilgi ve desteği, denetleme ve izlemesi, ebeveyn sıcaklığı ve şefkat düzeyi zorbalıkla ilişkisi sıklıkla incelenen değişkenler olmuştur. (Boel-Studt ve Renner, 2013; Kokkinos, 2013). Aile süreçleri ve zorbalık konusunda 1970-2017 arasında yapılmış 154 araştırmanın gözden geçirildiği bir çalışmada ebeveyn ruh sağlığı, aile içi şiddet, çocuk istismarı ve ihmali, sağlıklı ebeveynlik ve yetersiz iletişim ile ebeveyn ilgi ve desteğinin zorbalıkla ilişkisine ilişkin kanıtlar bulunmuştur (Nocentini, Fiorentini, Di Paola ve Menesini, 2019). Çocuk- ebeveyn çatışmasının hem mağduriyet hem zorbalıkla pozitif yönde ilişkili olduğu ve aynı zamanda zorbalık ve mağduriyetin güçlü bir yordayıcısı olduğu saptanmıştır (Georgiou ve Stavrinos, 2013). Carter, Watt ve Esterhuysen (2020) Güney Afrika'da ön ergenler üzerinde yaptıkları araştırmada ebeveyn kabulünün zorbalıkla olumsuz, aşırı kontrolün ise zorbalıkla pozitif yönde ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır.

Zorba ve mağdur olan ergenler ailelerini problem çözme, iletişim, duygusal destek, davranış kontrolü ve genel işlevsellik bakımından diğer öğrencilerden daha olumsuz ve daha müdahaleci olarak algılamaktadır (Cenkseven Önder ve Yurtal, 2008; Gür, Eray, Makinecioğlu, Sığırlı ve Vural, 2020; Perren ve Hornung, 2005). Mağdurların aile ortamında yüksek düzeyde eleştiri, az sayıda kural, çocuğa kötü muamele ve zorbaların evlerinde ise denetim eksikliği, çocuğa kötü muamele ve şiddete tanıklık etmenin olduğu saptanmıştır (Holt, Kantor ve Finkelhor, 2008). Aile içinde çatışma olması, çocuğun şiddete tanık olması ve çocuğa kötü muamele çocuklarda saldırgan davranma ihtimalini ve zorbalığı arttıran etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır (Boel-Studt ve Renner, 2013; Duncan, 1999, 2004; Ergün, 2015; Holt vd., 2008; Nocentini vd., 2019). Görüldüğü üzere araştırmalar ebeveyn ilgi ve desteğinin, duygusal sıcaklık ve şefkatin, aile içi sağlıklı iletişimin ve çocuğun gözetiminin çocuklarda zorbalık davranışları gelişmemesi için önemli olduğuna işaret etmektedir.

Aile ortamı pek çok davranışın gelişmesine temel teşkil ettiği gibi zorbalığın gelişimiyle de ilişkili görünmektedir. Aile, bireylerin temel duygusal ihtiyaçlarının ilk karşılandığı ortamdır. Öz belirleme kuramına göre bireylerin "özerklik, yeterlilik ve ilişki" olmak üzere üç temel psikolojik ihtiyacı bulunmaktadır ve aynı kurama göre destekleyici ebeveyn davranışları temel psikolojik ihtiyaçların karşılanmasını kolaylaştırırken, olumsuz ebeveyn davranışları ihtiyaçların doyumunu engellemektedir (Deci ve Ryan, 2000). İlişki, özerklik ve yeterlilik ihtiyaçlarının doyurulması durumunda çocuklar sosyal uyumu yüksek ve toplum yanlısı bireyler olarak yetişeceklerdir. Toplum yanlısı ve uyumlu bireylerin ise zorbalığa karışma olasılıklarının daha düşük olması beklenir (Lam vd., 2015). Yapılan çalışmalarda temel psikolojik ihtiyaçlar karşılanmamasının çocukların daha saldırgan olmasına (Şahin ve Korkut Owen, 2009), daha fazla zorbalık mağduriyeti yaşamalarına (Gök ve Cenkseven Önder, 2018) ve boyun eğici davranışlarda bulunmalarına neden olduğu belirlenmiştir (Hamurcu ve Sargin, 2011). Dolayısıyla anne-baba tutumları ile temel psikolojik ihtiyaçlarının zorbalıkla ilişkisinin bir arada ele alınması anlamlı bulunmuştur.

Çocuk ve gençlerin ruh sağlığına olumsuz ve uzun süreli etkileri olan akran zorbalığı ve mağduriyeti ile ilişkili etkenlerin keşfedilmesi önem arz etmektedir. Çalışmalar lise öğrencilerinin ilkökul ve ortaokul öğrencilerine oranla zorbalığa karışma puanlarının daha düşük olduğunu göstermektedir (Goldbach, Sterzing ve Stuart, 2018; Hu vd., 2021). Bu nedenle Türkiye'de de zorbalıkla ilgili araştırmalar ilk ve ortaokul düzeyinde yoğunlaşmışsa da (Atik ve Yerin Güneri, 2013; Burnukara

ve Uçanok, 2012; Cenkseven Önder ve Yurtal, 2008; Gür vd., 2020; Kapçı, 2004; Pekel Uludağlı ve Uçanok, 2005; Pişkin, 2010) lise öğrencileri üzerinde de araştırmalar yapılmıştır (Gök ve Cenkseven Önder, 2018; Totan ve Deniz Yöndem, 2007; Ünal, 2019). Bu araştırmalarda lise öğrencilerinde zorbalıkla aile ile ilgili değişkenlerden anne-baba duygusal erişilebilirliği (Gök ve Cenkseven Önder, 2018), aile işlevselliği (Ünal, 2019) ve anne-baba ile ilişkiler (Totan ve Deniz Yöndem, 2007) ilişkisi araştırılmıştır.

Bu araştırmada ise, zorbalıkla anne-baba tutumlarının ilişkisinin incelenmesinin literatürdeki aile değişkenleriyle ilgili bulgulara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda temel psikolojik ihtiyaç doyumu ile zorbalık ilişkisi de yeterince araştırılmamıştır. Bu açıdan da araştırmanın katkı getirici olması beklenmektedir. Zorbalığın bu değişkenlerle ilişkisi Türkiye’de lise öğrencileri üzerinde yeterince araştırılmamıştır. Ortaokul yıllarında başlayan ergenlik dönemi lise yıllarında devam etmektedir. Bu süreçte hızlı bedensel ve ruhsal değişimler (Steinberg, 2007) yaşayan gençler anne babalarıyla ilişkilerine ve kendi duygusal ihtiyaç doyumlarına ilişkin daha hassas bir dönemdedirler. Buradan hareketle araştırmanın lise öğrencileri üzerinde yapılması kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede araştırmada ‘Anne-baba tutumu ve temel psikolojik ihtiyaçlar ile lise öğrencilerinin zorbalık statüleri (zorba, mağdur, zorba/mağdur, nötr) arasındaki ilişkiler istatistiksel olarak anlamlı mıdır?’ sorusuna yanıt aranmıştır. Ayrıca lise öğrencilerinde zorbalığa karışma oranları ve zorbalık statülerine dağılımda cinsiyet ve aile içi şiddet durumuna göre fark olup olmadığı incelenmiştir.

Yöntem

Araştırma Grubu

Araştırma grubu, 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Türkiye’nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki bir büyükşehir merkez ilçesine bağlı Anadolu liselerinde okuyan 697 lise öğrencisinden oluşmaktadır. Çalışma grubunun cinsiyet, yaş ve aile içi şiddet durumuna göre zorbalık statülerine ilişkin dağılımı Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Öğrencilerin Demografik Özelliklere, Aile İçi Şiddet Durumuna ve Zorbalık Statülerine Göre Dağılımı

Değişkenler	Grup	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kız	387	55.5
	Erkek	310	44.5
Yaş	14	61	8.8
	15	220	31.6
	16	192	27.5
	17	158	22.7
	18 yaş ve üzeri	66	9.5
Aile İçi Şiddet	Yok	493	70.7
	Var	204	29.3
Zorbalık Statüsü	Nötr	204	29.3
	Zorba	27	3.9
	Mağdur	170	24.4
	Zorba / Mağdur	296	42.5
Toplam		697	100

Veri Toplama Araçları

Araştırmada öğrencilerin zorbalık statülerini (zorba, mağdur, zorba/mağdur, nötr/zorbalığa karışmayan) belirlemek amacıyla Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği- Ergen Formu; öğrencilerin temel psikolojik ihtiyaçlarının doyum düzeyini saptamak için Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği-Lise Formu; anne baba tutumlarını belirlemek için Anne Baba Tutum Ölçeği; demografik bilgileri elde etmek için ise araştırmacılar tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği- Ergen Formu. Ölçek zorbalık yapan ve zorbalığa uğrayan ergenleri belirlemek amacıyla Ayas ve Pişkin (2015) tarafından geliştirilmiştir. Zorbalık kavramının literatürde zorba ve mağdur boyutları için tanımlanan 6 alt yapısı doğrultusunda birinci ve ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Ölçek; fiziksel zorbalık, sözel zorbalık, dışlama, söylenti çıkarma, eşyalarına zarar verme ve cinsel zorbalık olmak üzere 6 alt ölçekten ve toplam 53 maddeden oluşmaktadır. Her madde 'ben yaptım' ve 'bana yapıldı' şeklinde yanıtlanmaktadır. Mağdur ölçeğinin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı toplam ölçek için 0.93, 'fiziksel zorbalık' alt ölçeği için 0.82, 'sözel zorbalık' alt ölçeği için 0.75, 'izolasyon' alt ölçeği için 0.77, 'söylenti yayma' alt ölçeği için 0.75, 'eşyalara zarar verme' alt ölçeği için 0.80 ve 'cinsel zorbalık' alt ölçeği için 0.88 olarak hesaplanmıştır. Zorba ölçeğinin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı toplam ölçek için 0.92, 'fiziksel zorbalık' alt ölçeği için 0.83, 'sözel zorbalık' alt ölçeği için 0.74, 'izolasyon' alt ölçeği için 0.75, 'söylenti yayma' alt ölçeği için 0.66, 'eşyalara zarar verme' alt ölçeği için 0.79 ve 'cinsel zorbalık' alt ölçeği için 0.88 olarak hesaplanmıştır.

Mağdur ve zorba ölçekleri ve bu ölçeklerin alt boyutları için Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayıları bu araştırma kapsamında da incelenmiştir. Mağdur ölçeğinin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı toplam ölçek için 0.94, 'fiziksel zorbalık' alt ölçeği için 0.85, 'sözel zorbalık' alt ölçeği için 0.75, 'izolasyon/dışlama' alt ölçeği için 0.82, 'söylenti yayma' alt ölçeği için 0.79, 'eşyalara zarar verme' alt ölçeği için 0.77 ve 'cinsel zorbalık' alt ölçeği için 0.82 olarak hesaplanmıştır. Zorba ölçeğinin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı toplam ölçek için 0.94, 'fiziksel zorbalık' alt ölçeği için 0.89, 'sözel zorbalık' alt ölçeği için 0.78, 'izolasyon/dışlama' alt ölçeği için 0.79, 'söylenti yayma' alt ölçeği için 0.78, 'eşyalara zarar verme' alt ölçeği için 0.78 ve 'cinsel zorbalık' alt ölçeği için 0.84 olarak hesaplanmıştır.

Anne Baba Tutum Ölçeği (ABTÖ). Ölçek Maccoby ve Martin'in (1983) çocuğa tepki vermede duyarlılık (responsiveness) ve talepkarlık (demandigness) boyutlarıyla ilgili çalışmalarından ve anne baba tutumu ile ilgili diğer ölçeklerden yararlanılarak Lamborn, Mounts, Steinberg ve Dornbusch (1991) tarafından geliştirilmiştir. Yılmaz (2000) tarafından ilköğretim, lise ve üniversite öğrencileri üzerinde uyarlama Türkçe uyarlaması yapılmıştır. Ölçeğin lise öğrencileri için test-tekrar test ve iç tutarlılık güvenilirlik katsayıları sırasıyla; kabul/ilgi alt ölçeği .82 ve .70, denetleme alt ölçeği için .88 ve .69, psikolojik özerklik alt ölçeği için .76 ve .66 olarak bulunmuştur. Üç faktör üzerinden varimaks rotasyon analizi yapılmış ve lise öğrencilerinde, birinci faktörün varyansın %13.7'ini, ikinci faktörün %10.9'unu ve üçüncü faktörün %7.5'ini açıkladığı; üç faktörün birlikte açıkladığı toplam varyansın ise %32.1 olduğu görülmüştür (Yılmaz, 2000). ABTÖ'nün kabul/ilgi, psikolojik özerklik ve denetleme/kontrol olarak üç alt boyutu bulunmaktadır. Bu araştırma kapsamında da Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır. Bu katsayılar sırasıyla; 'kabul/ilgi' alt ölçeği için .76, 'denetleme' alt ölçeği için .68 ve 'psikolojik özerklik' alt ölçeği için .67 olarak bulunmuştur.

Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği-Lise Formu. Deci ve Ryan (2000) tarafından geliştirilen ölçek Kesici, Üre, Bozgeyikli ve Sünbül (2003) tarafından üniversite öğrencileri üzerinde yapılan çalışmayla Türkçeye uyarlanmıştır. Asıl form yeterlilik, özerklik, ilişki olmak üzere 3 alt ölçekten ve toplamda 21 maddeden oluşmaktadır. Ölçek Şahin (2007) tarafından üç faktör sınırlamasına gidilerek lise öğrencilerine uyarlanmıştır. Faktör analizi sonuçlarına göre üç madde 1. faktörde yük değeri vermediği için ve bir madde de güvenilirliği düşürdüğü için ölçekten çıkarılmıştır. Ölçeğin lise formu 17 maddeden oluşmaktadır. Lise formunun Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı 'ilişki' alt boyutu için .77, 'yeterlilik' alt boyutu için .64 ve 'özerklik' alt boyutu için .69'dur. Ölçeğin toplam güvenilirlik katsayısı ise .82 olarak saptanmıştır. Bu araştırma kapsamındaki Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı

ise toplam ölçek için .85, 'ilişki' alt boyutu için .78, 'yeterlilik' alt boyutu için .57 ve 'özerklik' alt boyutu için .65 olarak bulunmuştur.

Kişisel Bilgi Formu. Kişisel bilgi formu araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Formda katılımcının cinsiyet, yaş ve okul-sınıf bilgilerini belirlemek amacıyla hazırlanmış anket soruları yer almaktadır. Ayrıca katılımcıların aile içi şiddet durumunu belirlemek üzere, "Ailemde bireyler birbirine şiddet uygular" şeklinde bir soru yer almış ve katılımcı soruya, "hiçbir zaman, nadiren, bazen, sıklıkla ve her zaman" seçeneklerinden birini işaretleyerek yanıt vermiştir.

Veri Toplama Süreci

Öncelikle araştırmada kullanılacak veri toplama araçları için uyarlayan ve geliştiren araştırmacılardan, çalışmanın etik açıdan uygunluğu için Hacettepe Üniversitesi Etik Kurul Komisyonundan (H. Ü. 24.10.2019 tarih ve 35813172-300 numaralı yazısı) izin alınmıştır. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullardan veri toplayabilmek amacıyla ise ayse.meb.gov.tr üzerinden ön başvuru yapılmış; İl ve İlçe Milli Eğitim Müdürlüklerinden gerekli izinler alınmıştır. Ardından ilgili okulların idaresiyle ön görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Uygulama yapılabilecek uygun gün, saat ve sınıflar belirlenmiştir. Uygulama yapılacak sınıflara önceden gidilerek, araştırma ve araştırmacı hakkında bilgi verilmiş; ardından öğrencilere Veli Onam Formlarını dağıtılmıştır. Uygulama için belirlenen gün ve saatte ilgili sınıflara gidilerek Veli Onam Formlarını getiren öğrencilere öncelikle Gönüllü Katılım Formları doldurtulmuş; bu formların toplanmasının ardından ölçeklere ilişkin açıklamalar yapılarak ölçeklerin uygulanmasına geçilmiştir. Ölçme araçlarının uygulanması ilk yazarın bizzat kendisi tarafından yapılmış ve yaklaşık 1.5 ay sürmüştür.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS 22 programı kullanılmıştır. Analizlerden önce kayıp veri kontrolü yapılmış ve herhangi bir kayıp veriye rastlanmamıştır. Lojistik regresyonda bağımsız değişkenlere ilişkin varsayım olan uç değer kontrolü yapılmıştır. Bağımsız değişkenlerde tek değişkenli uç değerler için z puanları ve çok değişkenli uç değerler için Mahalanobis uzaklık değerleri hesaplanmıştır. Z standart değerleri -3.29 ile +3.29 aralığı dışında olanlar tek değişkenli uç değer olarak ifade edilirken, Mahalanobis uzaklık değerleri $p=.0001$ 'den küçük olasılığa sahip olan değerler çok değişkenli uç değerler olarak ifade edilir (Mertler ve Vanatta, 2005; Tabachnick ve Fidell, 2007). Sonuç olarak z standart değerleri ve Mahalanobis uzaklık değerleri belirtilen sınırlar içinde olduğundan uç değere rastlanmamıştır.

Lojistik regresyon analizinin yapılabilmesi için bir diğer koşul değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorunu olmamasıdır. Değişkenler arası korelasyonun ($r>.90$) yüksek olması durumunda çoklu bağlantı sorunu ortaya çıkmakta ve tolerans değerinin 0.10'dan düşük ve VIF değerinin ise 10'dan büyük olduğu durumlarda bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunu olduğu kabul edilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2007). Bu araştırma verileri bu kapsamda incelenmiş ve tolerans değerleri 0.10'dan büyük ve VIF değerleri 10'dan küçük bulunmuştur. Dolayısıyla bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunu olmadığı saptanmıştır. Lojistik regresyon analizi bağımsız değişkenler ile sonuç değişkeninin logit değeri arasında doğrusal ilişki varsayımına dayandığından (Şenel ve Alatlı, 2014) doğrusallık sayıltısı Box-Tidwell yaklaşımı (Tabachnick ve Fidell, 2007) kullanılarak .05 anlamlılık düzeyinde incelenmiş; sayıltının ihlal edilmediği görülmüştür. Hataların bağımsızlığı varsayımı için ise uyum iyiliği değerlerindeki deviance ki kare istatistiğinin kendi serbestlik derecesine oranı hesaplanmıştır. Dağılım parametresi (ϕ) 0,75 olarak bulunmuştur. Sonuç olarak aşırı yayılım sorunu bulunmadığı saptanmıştır.

Diğer yandan cinsiyet ve aile içi şiddet durumuna göre zorbalık statülerine dağılımda anlamlı bir fark olup olmadığı ki-kare analizi ile incelenmiştir. Bu yöntem iki kategorik değişkenin oranlarında fark olup olmadığını inceleyen, parametrik olmayan bir yöntemdir. Kişisel bilgi formunda aile içi şiddet durumu 5'li likert tipinde sıklık ifadeleri şeklinde sorulmuştur fakat her kategoride frekans değeri yeterli olmadığından yanıtlar var-yok formuna dönüştürülmüştür. 'Hiçbir zaman' yanıtı 'yok', diğer yanıtlar ise 'var' olarak kodlanarak analizler yapılmıştır.

Bulgular

Anne Baba Tutumları, Temel Psikolojik İhtiyaçlar ve Zorbalık Statüleri Arasındaki İlişkilere Ait Bulgular

Çok kategorili lojistik regresyon analizi sonucunda amaçlanan model ile başlangıç modeli arasındaki -2LL (-2 Log Likelihood) farkı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2(18)=118.661$, $p<.05$). Diğer deyişle amaçlanan modelde yer alan bağımsız değişkenler kestirilen modele anlamlı katkı sağlamıştır. Modelde bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişki derecesi Cox-Snell R-kare değerine göre %15.7 ve Nagelkerke R-kare değerine göre %17.2 olarak saptanmıştır. Lojistik regresyondaki R-kare değerleri çoklu regresyonda elde edilen R-kare değerlerine göre oldukça küçük olma eğiliminde olduğundan 0,20-0,40 arasındaki bir değer çok yüksek olduğu söylenebilir (Şenel ve Alatl, 2014). Buna dayanarak modelin zorbalık statülerini açıklama gücünün orta düzeyde olduğu ifade edilebilir. LRA'da amaçlanan modelin sonuç değişkenini tanımlamaktaki etkililiğini saptamak amacıyla modelin uyum iyiliği incelenmiştir. Model uyumuna ilişkin Pearson ve sapma istatistiklerine göre gözlenen ve beklenen frekans değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı belirlenmiştir ($p>.05$). Sonuç olarak modelin veriye uygunluğu iyidir.

Model; nötr gruptaki öğrencilerin %51'ini, zorba gruptaki öğrencilerin %3.7'sini, mağdur gruptaki öğrencilerin %8.8'ini ve zorba/mağdur grubundaki öğrencilerin %76.7'sini doğru olarak sınıflandırmıştır. Sınıflandırma doğruluğu en fazla oranda zorba/mağdur grubunda elde edilmiştir. Tüm modelin doğru sınıflandırma oranı %49.8 olarak belirlenmiştir. Manidar bir -2LL değeri oluşturarak modele anlamlı katkı getiren değişkenler Anne Baba Tutum Ölçeğinin tüm alt boyutları ile Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeğinin 'ilişki' alt boyutu olmuştur ($p<.05$). "Temel Psikolojik İhtiyaç Ölçeği" yeterlilik ve özerklik alt boyutlarının ise başlangıç modeline göre farkı alınan -2LL değerleri istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p>.05$). Kurulan lojistik regresyon modeline bu boyutların katkısı bulunmamaktadır. Modelde yer alan bağımsız değişkenlerin regresyon kat sayıları (B), standart hata, Wald istatistikleri, odss oranı ve güven aralıkları Tablo 2' de sunulmuştur.

Tablo 2. Bağımsız Değişkenlerle Zorbalık Statülerinin İlişisine Yönelik Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları

Zorbalık Statüsü		B	Standart Hata	Wald	sd	P	Odds Oranı	%95 Güven Aralığı	
Zorba	Sabit	1.507	1.892	0.634	1	0.426			
	İlgi	-0.123	0.039	9.689	1	0.002	0.885	0.819	0.956
	Özerklik	-0.008	0.043	0.037	1	0.847	0.992	0.912	1.078
	Denetim	-0.054	0.042	1.65	1	0.199	0.947	0.872	1.029
	Yeterlilik	0.097	0.072	1.814	1	0.178	1.101	0.957	1.268
	Özerklik	-0.012	0.091	0.016	1	0.899	0.989	0.827	1.182
Mağdur	İlişki	-0.019	0.052	0.137	1	0.712	0.981	0.886	1.086
	Sabit	2.954	1.074	7.566	1	0.006			
	İlgi	-0.03	0.024	1.666	1	0.197	0.97	0.926	1.016
	Özerklik	-0.066	0.022	8.866	1	0.003	0.936	0.896	0.978
	Denetim	0.048	0.028	2.958	1	0.085	1.049	0.993	1.107
	Yeterlilik	0.029	0.038	0.602	1	0.438	1.03	0.956	1.109
Zorba/Mağdur	Özerklik	-0.052	0.047	1.192	1	0.275	0.95	0.865	1.042
	İlişki	-0.074	0.026	8.018	1	0.005	0.928	0.882	0.977
	Sabit	7.337	0.941	60.832	1	.000			
	İlgi	-0.063	0.021	8.911	1	0.003	0.939	0.901	0.979
	Özerklik	-0.083	0.02	17.406	1	.000	0.920	0.885	0.957
	Denetim	-0.061	0.022	7.587	1	0.006	0.941	0.901	0.983
Zorba/Mağdur	Yeterlilik	0.003	0.034	0.009	1	0.925	1.003	0.939	1.072
	Özerklik	-0.005	0.043	0.012	1	0.914	0.995	0.915	1.083
	İlişki	-0.069	0.024	8.286	1	0.004	0.933	0.891	0.978

Referans Kategori: Nötr

R²=0.157 (Cox ve Snell)R²=0.172 (Nagelkerke)

Zorbalık grupları nötr gruba göre (referans kategoriye) ayrı ayrı ele alınmıştır ve modelde yer alan her bir bağımsız değişkene ait lojistik regresyon katsayısının anlamlılığı Wald testi ile incelenmiştir. Sonuçlara göre zorba kategorisinde olma olasılığı ile sadece ABTÖ'nün 'ilgi' boyutu istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki içindedir (Wald=9.689, p<.05). Mağdur kategorisinden olma olasılığı ile ABTÖ'nün 'psikolojik özerklik' boyutu (Wald=8.886, p<.05) ve temel psikolojik ihtiyaçların 'ilişki' boyutu (Wald=8.018, p<.05) istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde ilişkilidir. Zorba/mağdur kategorisinde olma olasılığı ise ABTÖ'nün alt boyutları olan ilgi (Wald=8.911, p<.05), psikolojik özerklik (Wald=17.406, p<.05) ve denetim (Wald=7.587, p<.05) ile temel psikolojik ihtiyaçlardan ilişki alt boyutu ile (Wald=8.286, p<.05) istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde ilişkilidir. Anlamlı olan tüm boyutlar için B katsayısının negatif ve odds oranının 1'den küçük olması ilişki yönünün negatif olduğunu göstermektedir. Ebeveyn ilgisindeki artış 'nötr' statüsünde olmaktan çok hem 'zorba' hem de 'zorba/mağdur' statüsünde olma olasılığını azaltmaktadır. Ebeveynin ilgisindeki bir birimlik artış zorba olarak sınıflandırılma odds'unda %11.5 (.885-1,00); 'zorba/mağdur' olma odds'unda %6.1 (.939-1,00) azalmaya neden olmaktadır. Ebeveynin psikolojik özerkliğindeki bir birimlik artış mağdur olarak sınıflandırılma odds'unda %6.4 (.936-1,00); 'zorba/mağdur' olma odds'unda %8 (.920-1,00) azalmaya neden olmaktadır. Ebeveyn denetimindeki bir birimlik artış 'zorba/mağdur' olma odds'unda %5.9 (.941-1,00) azalmaya neden olmaktadır. İlişki ihtiyacının doyumundaki bir birimlik artış 'mağdur' olarak sınıflandırılma odds'unda %7.2 (.928-1,00); 'zorba/mağdur' olma odds'unda %6.7 (.933-1,00) azalmaya neden olmaktadır.

Zorbalığın Yaygınlığı ile Cinsiyet ve Aile İçi Şiddet Durumuna Göre Zorbalık Statülerinin Dağılımına İlişkin Bulgular

Zorbalık ölçeğinden elde edilen zorbalık statülerine göre, öğrencilerin 296'sı (%42.5) zorba/mağdur, 170'i (%24.4) mağdur ve 27'si (%3.9) ise zorba statüsünde yer alarak toplamda öğrencilerin %70.7'si akran zorbalığına dahil olmuştur. Öğrencilerin 204'ü (%29.3) ise nötr, yani zorbalığa karışmayan statüde yer almışlardır. Zorbalık statülerine dağılımda cinsiyet ve aile içi şiddet durumuna göre anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek için yapılan ki-kare analizi sonuçları aşağıda Tablo 3'te yer almaktadır. Bu tablodaki yüzdeler, her bir bağımsız değişken grubuna ait grup içi yüzdelerdir.

Tablo 3. Cinsiyet ve Aile İçi Şiddet Durumuna Göre Öğrencilerin Zorbalık Statülerine Dağılımına İlişkin Ki-Kare Analizi Sonuçları

		Zorbalık Statüsü				Ki-Kare	sd	p
		Nötr	Zorba	Mağdur	Zorba Mağdur			
Cinsiyet	Kız (%)	32.5	3.1	28.4	36.2	17.990	3	.000*
	Erkek (%)	25.5	4.8	19.4	50.3			
Aile İçi Şiddet	Yok (%)	33.9	4.1	24.3	37.7	21.266	3	.000*
	Var (%)	18.1	3.4	24.5	53.9			

Zorbalık statüleri ile cinsiyet ($\chi^2(3)=17.990$, $p<.05$) ve aile içi şiddet ($\chi^2(3)=21.266$, $p<.05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmaktadır. Kızların %36.2'si zorba/mağdur, %32.5'i nötr, %28.4'ü mağdur ve %3.1'i zorba statüsünde yer almakta; erkeklerin ise %50.3'ü zorba/mağdur, %25.5'i nötr, %19.4'ü mağdur ve %4.8'i zorba statüsünde bulunmaktadır. Kızlar ve erkeklerin zorbalık statülerine dağılım sırasının aynı olduğu görülmektedir. Her iki cinsiyette de en fazla oran zorba/mağdur statüsü olup, en az oran zorba statüsüdür. Kızların nötr ve mağdur oranları erkeklerden daha yüksek, erkeklerin zorba ve zorba/mağdur oranları ise kızlardan daha yüksektir. Zorbalığa karışmayan / nötr oranı, aile içi şiddet bildirmeyenlerde %33 iken aile içi şiddet bildirenlerde %18.1'dir. Aile içi şiddet bildirmeyenlerdeki zorba oranı (%4.1) aile içi şiddet bildirenlerdeki zorba oranından (%3.4) yüksektir. Mağdur olma oranı aile içi şiddet bildirmeyen (%24.3) ve bildirenlerde (%24.5) birbirine oldukça yakındır. Zorba/mağdur oranı, aile içi şiddet bildirenlerde (%53.9) aile içi şiddet bildirmeyenlere (%37.2) göre daha yüksektir.

Tartışma

Bu araştırmada, lise öğrencilerinin zorbalık statüleri ile anne baba tutumu ve temel psikolojik ihtiyaçların ilişkisi ile öğrencilerin zorbalığa karışma oranları ve zorbalık statülerine dağılımda cinsiyet ve aile içi şiddet durumuna göre fark olup olmadığı incelenmiştir. İlk bulgu ebeveyn ilgisindeki bir birimlik artışın ergenlerin zorba ve zorba/mağdur olma olasılığını azalttığını göstermektedir. Bu bulgu ebeveyn ilgisinin zorbalık ve mağduriyetle negatif ilişkili olduğunu gösteren diğer çalışma bulgularıyla tutarlıdır (Arslan ve Savaşer, 2012; Stevens, Bourdeaudhuij ve Van Oost, 2002). Çocukla iyi iletişim, sıcak ve şefkatli olma, aile ilgi, destek ve gözetimini içeren olumlu ebeveynlik davranışları akran zorbalığı için koruyucu faktörlerdir (Lereya, Samara ve Wolke, 2013; Nocentini vd., 2019). Anne baba ilgisinin çocuğun akademik, duygusal ve sosyal gelişimi (Newland, Coyl-Shepherd ve Paquette, 2013) ve kendini düzenleme (self-regulation) becerilerinin gelişimi için (Grolnick ve Kurowski, 1999) önemli olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla anne baba ilgisinin çocuklarda zorbalık gibi istenmeyen davranışlar gelişme ihtimalini düşüren bir faktör olması beklenen bir bulgudur.

Araştırma sonuçları ebeveynin sağladığı psikolojik özerkliğin, zorba/mağdur ve mağdur olma olasılığını azalttığını göstermiştir. Önceki çalışmalar psikolojik kontrolün ergenlerin benlik saygısının azalmasına, yalnızlık ve zorbalık düzeylerinin artmasına (Sayıl ve Kındap, 2010), olumsuz duygu düzenleme stratejilerine yol açarak ergenin akran baskısına maruz kalmasına (Daşcı, 2015) neden olduğunu göstermiştir. Psikolojik kontrol arttıkça ergenler psikolojik ihtiyaçlarının kısıtlandığını düşünmekte ve depresyon düzeyleri artmakta iken özerklik desteği arttıkça ergenlerin ihtiyaç doyum düzeyleri de artmaktadır (Costa, Cuzzocrea, Gugliandolo ve Larcana, 2015). Ebeveyn kabulünün zorbalıkla olumsuz, aşırı kontrolün ise zorbalıkla pozitif yönde ilişkisi olduğu ortaya konmuştur (Carter vd., 2020). Dolayısıyla ebeveynler çocuklarını onların doğalarını dikkate alarak, onlara belli dış dünya gerçekleri çerçevesinde makul sınırlar koyarak yetiştirdiklerinde; onlara belli bir hareket, seçim ve deneyimleme olanağı sağladıklarında çocuklar özerk bireyler olacaklardır. Bu da onların zorbalık mağduriyetine maruz kalmamalarını, kendilerini savunmalarını ve ifade edebilmelerini sağlayacaktır. Nitekim araştırma sonucu ebeveynin sağladığı psikolojik özerkliğin, zorbalığı değil, zorba/mağdur ve mağdur olma olasılığını azalttığını göstermiştir.

Araştırma bulgularına göre ebeveyn denetimi, zorba/mağdur olma olasılığını azaltmaktadır. Bu bulgu ebeveyn izlemesinin problem davranışları azalttığı, olumlu davranışları arttırdığını belirten önceki çalışmalarla (Dishion ve McMahon, 1998; Keijsers, 2016) tutarlılık göstermektedir. Yetersiz ebeveyn denetiminin riskli arkadaş gruplarına katılımı (Darling, 2007), zorbalık ve mağduriyet düzeylerini (Akgün, 2005), zorba ve zorba/mağdur olma olasılığını arttırdığını gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Atik ve Yerin Güneri, 2013; Holt vd., 2008; Ünal, 2019). Çocuk ve gençlerin davranışlarının ve seçimlerinin takip edilmesi, onları anlayarak, destekleyerek yapılacak bu rehberlik, onların daha sağlıklı davranışlar geliştirmelerini sağlayacaktır. Ebeveynleri tarafından uygun bir şekilde denetlenen gençlerin zorbalık gibi istenmeyen davranışlar geliştirme olasılıkları azalabilir.

Temel psikolojik ihtiyaçlar açısından ilişki ihtiyacı tatminindeki bir birimlik artışın ergenin mağdur ve zorba/mağdur olma olasılığını azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Daha önce yapılan bir çalışmada mağdurlar ve zorba-mağdurlar sınıf arkadaşları ile zayıf ilişkiler rapor etmişlerdir (Nansel vd., 2004; Perren ve Hornung, 2005). Ergenlerin anne-baba ile ilişkileri arttıkça zorba ve zorba/mağdur statülerinde olma olasılıkları azalmaktadır (Totan ve Deniz Yöndem, 2007). Aile içi iletişimi yetersiz algılayan ergenlerin zorbalık ve mağduriyet düzeyleri daha yüksek bulunmaktadır (Cenkseven Önder ve Yurtal, 2008; Nocentini vd., 2019; Ünal, 2019). Lam ve diğerleri (2015) mağdur ve zorba/mağdurların öğretmenlerinden algıladıkları ilişki ihtiyacı desteğinin zayıf olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Araştırmalarda görüldüğü gibi aile, arkadaş ve öğretmenlerle zayıf ilişkiler zorbalığı artıran bir faktördür. Bu anlaşılabilir bir durumdur. Sosyal bir varlık olan insanın en temel ihtiyaçlarından biri insan ilişkileridir. Fark edilmek, sevilme, takdir edilmek ve diğer tüm ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bireyler insanlarla anlamlı ilişkiler içinde olmak durumundadır. İlişki ihtiyacı tatmininin olumsuz dışsallaştırma sorunlarını, stres, depresyon ve yalnızlığı azalttığını bildiren çalışmalar vardır (Inguglia, Inguglia, Lica, Lo Coco ve Lo Cricchio, 2015; Mabbe, Soenens, Vansteenkiste ve Leeuwen, 2016). Olumlu ve anlamlı ilişkilerin yetersizliği gençlerin değersizlik, yalnızlık ve öfke gibi olumsuz duygular yaşamalarına ve zorbalık ya da mağduriyete daha yatkın hale gelmelerine yol açabilir.

Bu araştırma sonuçlarına göre yeterlilik ve özerklik ihtiyaçları zorbalık statüleriyle ilişkili değildir. Bu beklenmeyen bir sonuçtur. Öz belirleme kuramı üç temel psikolojik ihtiyaç olan ilişki, özerklik ve yeterlilik ihtiyaçlarının doyumunun bireyin işlevselliği ve iyi oluşu için önemli olduğunu savunur (Ryan ve Deci, 2000). Daha önce yapılmış çalışmalarda özerklik ihtiyacının yeterince karşılanmamış olmasının kız ve erkek ergenlerde zorbalık mağduru olma olasılığını arttırdığı (Gök ve Cenkseven Önder, 2018) sonucuna ulaşılmıştır. Yeterlilik ve özerklik ihtiyaçlarının karşılanmasının kişinin daha uyumlu ve toplum yanlısı olmasını sağlayacağı ve bunun da zorbalık davranışlarını azaltacağı (Lam vd., 2015) beklenmesine karşın araştırma sonucu bu doğrultuda olmamıştır. Bu sonucun ölçek maddelerinin algılanışı ile ilgili ölçmeden kaynaklı bir durum olması, olasılıklardan biridir. Araştırmada ulaşılan ebeveynin sağladığı psikolojik özerkliğin, zorba/mağdur ve mağdur olma

olasılığını azalttığı sonucu ile bu sonucun çeliştiği de söylenebilir. Yeterlilik ve özerklik ihtiyaç doyumu ile zorbalık ve mağduriyet ilişkisinin başka araştırmalarda da tekrar incelenmesi yararlı olacaktır.

Zorbalık ölçeğinden elde edilen zorbalık statülerine göre öğrencilerin %42.5'i zorba/mağdur, %24.4'ü mağdur ve %3.9'u ise zorba statüsünde yer alarak toplamda öğrencilerin %70.7'sinin akran zorbalığına dahil olduğu saptanmıştır. Lise öğrencileri üzerinde Türkiye'de daha önce yapılan araştırmalarda öğrencilerin %35.5'i fiziksel, %28.3'ü duygusal ve %15.6'sı cinsel olarak akademik yıl içinde en az bir kere zorbalığa uğradıkları (Karaman Kepenekci ve Çınkır, 2006) ve 9. ve 10. sınıf lise öğrencilerinin %17'sinin zorbalığa dahil olduğu (Arslan vd., 2011) saptanmıştır. Görüldüğü gibi lise düzeyinde de zorbalığa karışma oranları araştırmalarda farklı oranlarda saptanmaktadır. Bu oranların en düşük olanı dahi, durumun ciddiye alınması ve müdahalelerin gerekli olduğunu düşünmek için yeterlidir. Bu çalışmanın verileri öğrencilerin %70'inin zorba, mağdur ya da zorba/mağdur olarak zorbalığa karıştığını göstermektedir ki, bu sonuç lise öğrencilerinde zorbalığın ilk ve ortaokul öğrencilerinde olduğu gibi yaygın bir sorun olduğuna işaret etmektedir.

Araştırmada zorba ve zorba/mağdur oranı erkeklerde kızlara oranla daha yüksek, mağdur ve nötr (karışmayan) oranı ise kızlarda daha yüksek bulunmuştur. Literatürde bu araştırma bulgularıyla tutarlı çalışmalar bulunmaktadır (Arslan vd., 2011; Forero vd., 1999; Pereira vd., 2004; Pişkin, 2010). Craig ve diğerleri (2009) 40 ülkede cinsiyet ve yaşa göre zorbalık ve mağduriyet yaygınlığını inceledikleri çalışmada 40 ülkenin hepsinde, her yaşta zorba oranı kızlara oranla erkeklerde daha yüksek bulunmuştur. Diğer yandan, Smith, Lopez Castro, Robinson ve Gorzig (2019) zorbalıkta cinsiyete göre farklılıkların tüm toplumlar için ortak bir sonuca işaret etmediğini; zorbalıktaki cinsiyet farklılıklarının kültüre ve cinsiyet normlarına göre değişebileceğini belirtmektedir. Bu çerçevede yapılacak müdahale çalışmaları toplumdan topluma değişebilecektir. Türkiye'de de erkeklerin zorbalık davranışlarının kızlardan yüksek olmasının nedeni muhtemelen ebeveynlerin şiddet ve saldırganlıkla ilgili olarak erkek çocuklarına daha fazla tolerans göstermelerinden kaynaklanıyor olabilir. Ataerkil anlayışın baskın olduğu ailelerde yetişen çocuklar saldırganlığa ve zorbalığa daha yatkın hale geliyor olabilir.

Aile içi şiddet bildirmeyen öğrencilerin zorbalığa karışmama/nötr oranı daha yüksektir. Zorba/mağdur oranı aile içi şiddet bildirenlerde aile içi şiddet bildirmeyenlere göre daha fazladır. Zorba oranı, aile içi şiddet bildirmeyenlerde ve aile içi şiddet bildirenlerde birbirine yakın olmakla birlikte bu oran aile içi şiddet bildirmeyenlerde daha yüksektir. Bu son bulgu beklenmemekle birlikte zorba oranları aile içi şiddet durumuna göre birbirine oldukça yakın olduğu için sonucu yorumlamak güçleşmektedir. Ebeveynler arası şiddete tanık olmanın akran zorbalığı ve zorbalık mağduriyetini önemli ölçüde yordadığı ve ebeveyn davranışının çocuğun okuldaki akran ilişkileri üzerinde açıkça bir etkisi olduğu belirtilmiştir (Baldry, 2003). Ergün (2015) aile içi şiddete tanık ve/veya maruz olmanın zorba ve mağdur olma olasılığını arttırdığını bulmuştur. Nocentini ve diğerlerinin (2019) yaptığı gözden geçirme çalışması sonuçlarına göre aile içi şiddet ile ihmal/istismarın olduğu sağlıklı ebeveynlik birçok araştırmada zorbalıkla kararlı bir ilişki göstermiştir. Ergenlerle yapılan bir diğer çalışmanın sonuçlarına göre, evde bir kuralı çiğnediğinde fiziksel olarak cezalandırılan ergenlerin arkadaşlarına zorbalık yapma ihtimali daha yüksekken, ailedeki yetişkinlerin şiddete başvurmadan çatışma çözme yollarını kullanmaları çocuğun zorbalık yapma olasılığını azaltmaktadır (Espelage, Bosworth ve Simon, 2000). Sosyal öğrenme kuramına göre, çocuk doğrudan veya dolaylı olarak aile içinde şiddete maruz kaldığında, şiddeti problem çözme yöntemi olarak kabul edilebilir bir yol olarak algıladığından zorbalığın da dahil olduğu saldırgan davranma ihtimali daha yüksek olmaktadır (Bandura, 1978; Bowes vd., 2009). Aile içinde şiddete tanık olan çocuk veya genç bu davranışları model alarak, şiddet ve zorbalığı problem çözme yolu olarak tercih edebilir. Güç ve başarı kazanmayı zorba davranışlar aracılığıyla yapmayı seçebilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada anne baba tutumu ve temel psikolojik ihtiyaçların öğrencilerin zorbalık statüleri ile ilişkisini incelemek amacıyla uygulanan çok kategorili lojistik regresyon analizi sonucunda tüm bağımsız değişkenleri içeren model zorbalık statülerini açıklamada anlamlı bulunmuştur. Araştırma sonuçları, anne baba tutumunun tüm boyutları ile temel psikolojik ihtiyaçların ise 'ilişki' alt boyutunun zorbalık statüleri ile anlamlı olarak ilişkili olduğunu ve modele anlamlı katkı getirdiğini göstermiştir. Elde edilen sonuçlara göre, ebeveyn ilgisindeki bir birimlik artış, ergenlerin zorba ve zorba/mağdur olma olasılığını; ebeveynin psikolojik özerklik desteğindeki bir birimlik artış, ergenlerin mağdur ve zorba/mağdur olma olasılığını; ebeveyn denetimindeki bir birimlik artış ise ergenlerin zorba/mağdur olma olasılığını azaltmaktadır. Temel psikolojik ihtiyaçlardan 'ilişki' ihtiyacının doyumundaki bir birimlik artış ergenlerin mağdur ve zorba/mağdur olma olasılığını azaltmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin %70.7'sinin akran zorbalığına dahil olduğu görülmüştür. Aynı zamanda zorbalık statülerine dağılımda cinsiyet ve aile içi şiddet durumuna göre anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir. Kızların nötr ve mağdur oranları erkeklerden daha yüksek iken erkeklerin zorba ve zorba/mağdur oranları kızlardan daha yüksektir. Zorbalığa karışmama / nötr ve zorba/mağdur oranı, aile içi şiddet bildirenlerde aile içi şiddet bildirmeyenlere göre daha yüksektir.

Bu araştırmanın sonuçları değerlendirildiğinde, ilk ve ortaokulda olduğu gibi lise kademesinde de zorbalığın yaygın bir sorun olduğu görülmektedir. Bu durum hem aileleri hem öğretmenleri hem de okul psikolojik danışmanlarını yakından ilgilendirmektedir. Okullarda gençler arasındaki zorbalık davranışlarını önlemek için tüm ilgililerin iş birliği içinde çalışması önemlidir. Okullarda zorbalığı önleme programları geliştirmek ve uygulamak yararlı olacaktır. Zorbalık erkek öğrencilerde daha yaygın olarak görüldüğünden bu programlarda erkek öğrencilere yoğunlaşmak gerekebilir. Anne baba tutumları ve aile içi şiddet ve çatışmanın zorbalığı artırıcı faktörler olduğu sonucu ile de paralel olarak, bu programlara ailelerin dahil edilmesi faydalı olabilir. Ttofi ve Farrington (2009) okul temelli zorbalığı önleme programlarının etkili unsurlarını inceledikleri meta-analiz çalışmasında bu programların zorbalığı %20-23 oranında azalttığını; bu programlardaki en önemli unsurların ise anne baba eğitimi, akranlarla çalışma, disiplin yöntemleri, sınıf yönetimi ve kuralları olduğunu belirlemişlerdir. Aile, öğretmen ve psikolojik danışmanlar zorbalığı önleme konusunda birlikte çalışmalıdırlar. Ailelere zorbalık ve zorbalık mağduriyeti hakkında bilgilendirici çalışmalar yapılmalı, aile içi yaşantıların zorbalıkla ilişkisi kendilerine anlatılmalıdır. Temel psikolojik ihtiyaçlardan ilişki ihtiyacı doyumunun zorbalığı azalttığı bulunmuştur. Bu bulgu da öğrencilerin anne-babaları, öğretmen ve arkadaşlarıyla doyumlu ilişkiler kurmalarının önemini göstermektedir. Dolayısıyla zorbalığı önleme programları anlamlı ve doyurucu kişiler arası ilişkiler kurma yollarını da barındırmalıdır. Öğrencilerin akran zorbalığı ve akran zorbalığı ile nasıl başa çıkacakları konusunda bilinçlenmeleri için okul psikolojik danışmanları tarafından tüm öğrencilere seminerler düzenlenebilir. Diğer yandan okullarda, zorba davranışların okul ve sınıf kurallarına aykırı olduğunun açık olarak belirlenmesi; kuralları tüm öğrencilerin bilmesinin sağlanması da zorbalığı engellemede faydalı olabilir.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırma grubu, Türkiye'de Güneydoğu Anadolu'daki bir büyükşehir merkez ilçesindeki lise öğrencileri ile sınırlıdır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, sadece benzer özellikteki gruplara genellenebilir. Bu çalışmada zorbalık statülerine göre inceleme yapılmış olup, zorbalık türlerine göre değerlendirme yapılmamıştır. Anne baba tutumu ve temel psikolojik ihtiyaçlar her zorbalık ve mağduriyet türünü farklı şekilde etkileyebileceğinden araştırmacılar zorbalık ve mağduriyet türleri açısından da inceleme yapabilir. Ayrıca bu araştırmada, kullanılan ölçek nedeniyle anne baba tutumları birlikte değerlendirilmiştir. Aynı ailede anne-baba tutumları farklı olabileceğinden ya da anne ve babanın gösterdiği ilgi veya kontrol ergenler üzerinde farklı etkiler oluşturabileceğinden dolayı aynı çalışmanın anne ve babanın tutumları ayrı ayrı ele alınarak tekrarlanması önerilebilir. Bu araştırma kesitsel ve betimleyici bir çalışmadır. Boylamsal ve derinlemesine çalışmalar yapılması, çocuk ve gençlerin dahil olduğu zorbalık statüsünde zamanla değişiklik olup olmadığının saptanması ve bu değişiklikte hangi faktörlerin rol oynadığının detaylı şekilde incelenmesi açısından yararlı olabilir.

Kaynakça

- Açıkgoz, T. (2017). *Ortaokul öğrencilerinde akran zorbalığı ile okula karşı tutum (Karteppe İçesi örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Akgün, S. (2005). *Akran zorbalığının anne-baba tutumları ve anne-baba ergen ilişkisi açısından değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Arseneault, L., Bowes, L. ve Shakoor, S. (2010). Bullying victimization in youths and mental health problems: Much ado about nothing?. *Psychological Medicine*, 40(5), 717-729. doi:10.1017/S0033291709991383
- Arslan, S. ve Savaşer, S. (2012). Effect of high school students' self concept and family relationships on peer bullying. *Rev Bras Promoç Saúde, Fortaleza*, 25(4), 405-412. <https://www.redalyc.org/pdf/408/40824829003.pdf> adresinden erişildi.
- Arslan, S., Savaşer, S. ve Yazgan, Y. (2011). Prevalence of peer bullying in high school students in Turkey and the roles of socio-cultural and demographic factors in the bullying cycle. *The Indian Journal of Pediatrics*, 78(8), 987-992. doi:10.1007/s12098-010-0350-4
- Atik, G. (2009). Zorbalığı yordayıcı değişken olarak umut. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42(1), 53-68.
- Atik, G. ve Yerin Güneri, O. (2013). Bullying and victimization: Predictive role of individual, parental, and academic factors. *School Psychology International*, 34(6), 658-673. doi:10.1177/0143034313479699
- Ayas, T. ve Pişkin, M. (2011). Lise öğrencileri arasındaki zorbalık olaylarının cinsiyet, sınıf düzeyi ve okul türü bakımından incelenmesi. *İlköğretim Online*, 10(2), 550-568. <http://ilkogretim-online.org.tr/index.php/io/article/view/1602/1438> adresinden erişildi.
- Ayas, T. ve Pişkin, M. (2015). Akran zorbalığı belirleme ölçeği ergen formu. *Akademik Bakış: Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 50, 316-324. <https://www.akademikbakis.org/file/50.pdf> adresinden erişildi.
- Aypay, A. ve Durmuş, E. (2008). Evaluation of cooperativeness as a character attribute for high school students with attitudes of bully, self-confident and avoidant from bullying. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 41(2), 23-42. <https://app.trdizin.gov.tr/publication/paper/detail/T1RBMU1EazU> adresinden erişildi.
- Baldry, A. C. (2003). Bullying in schools and exposure to domestic violence. *Child Abuse & Neglect*, 27(7), 713-732. doi:10.1016/s0145-2134(03)00114-5
- Baldry, A. C. (2004). The impact of direct and indirect bullying on the mental and physical health of Italian youngsters. *Aggressive Behavior*, 30(5), 343-355. doi:10.1002/ab.20043
- Bandura, A. (1978). Social learning theory of aggression. *Journal of Communication*, 28(3), 12-29. <https://academic.oup.com/joc/article/28/3/12/4371624> adresinden erişildi.
- Berger, K. S. (2007). Update on bullying at school: Science forgotten?. *Developmental Review*, 27(1), 90-126. doi:10.1016/j.dr.2006.08.002
- Boel-Studt, S. ve Renne, L. M. (2013). Individual and familial risk and protective correlates of physical and psychological peer victimization. *Child Abuse & Neglect*, 37(12), 1163-1174. doi:10.1016/j.chiabu.2013.07.010
- Bowes, L., Arseneault, L., Maughan, B., Taylor, A., Caspi, A. ve Moffitt, T. E. (2009). School, neighborhood, and family factors are associated with children's bullying involvement: A nationally representative longitudinal study. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 48(5), 545-553. doi:10.1097/chi.0b013e31819cb017
- Burnukara, P. ve Uçanok, Z. (2012). İlk ve orta ergenlikte akran zorbalığı: Gerçekleştiği yerler ve baş etme yolları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 15(29), 68-82. <https://app.trdizin.gov.tr/makale/TVRNeU5qYzNOdz09/ilk-ve-orta-ergenlikte-akran-zorbaligi-gerceklestigi-yerler-ve-bas-etme-yolları> adresinden erişildi.

- Carter, M., Watt, R. ve Esterhuysen, K. (2020). The relationship between perceived parenting dimensions, attachment, and pre-adolescent. *Journal of Psychology in Africa*, 30(2), 106-118. doi:10.1080/14330237.2020.1744280
- Cenkseven Önder, F. ve Yurtal, F. (2008). An investigation of the family characteristics of bullies, victims, and positively behaving adolescents. *Educational Sciences: Theory & Practice* 8(3), 821-832. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ837768.pdf> adresinden erişildi.
- Cosma, A., Walsh, S. D., Chester, K. L., Callaghan, M., Molcho, M., Craig, W. ve Pickett, W. (2020). Bullying victimization: Time trends and the overlap between traditional and cyberbullying across countries in Europe and North America. *International Journal of Public Health*, 65(1), 75-85. doi:10.1007/s00038-019-01320-2
- Costa, S., Cuzzocrea, F., Gugliandolo, M. C. ve Larcari, R. (2015). Associations between parental psychological control and autonomy support, and psychological outcomes in adolescents: The mediating role of need satisfaction and need frustration. *Child Indicators Research*, 9(4), 1059-1076. doi:10.1007/s12187-015-9353-z
- Craig, W., Harel-Fisch, Y., Fogel-Grinvald, H., Dostaler, S., Hetland, J., Simons-Morton, B. ... Pickett, W. (2009). A cross-national profile of bullying and victimization among adolescents in 40 countries. *International Journal of Public Health*, 54(S2), 216-224. doi:10.1007/s00038-009-5413-9
- Darling, N. (2007). Ecological systems theory: The person in the center of the circles. *Research in Human Development*, 4(3-4), 203-217. doi:10.1080/15427600701663023
- Daşcı, E. (2015). *Bilişsel duygu düzenleme stratejilerinin ebeveyn kontrolü ile akran ilişkileri ve akran baskısı arasındaki ilişkide aracılık rolünün incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Deci, E. L., ve Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: human needs and the self determination of behaviour. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268. doi: 10.1207/S15327965PLI1104_01
- Dishion, T. J. ve McMahon, R. J. (1998). Parental monitoring and the prevention of child and adolescent problem behaviour: A conceptual and empirical formulation. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 1(1), 61-75. doi:10.1023/a:1021800432380
- Duncan, R. D. (1999). Maltreatment by parents and peers: The relationship between child abuse, bully victimization, and psychological distress. *Child Maltreatment*, 4(1), 40-55. doi:10.1177/1077559599004001005
- Duncan, R. D. (2004). The impact of family relationships on school bullies and their victims. D. L. Espelage ve S. M. Swearer (Ed.), *Bullying in American schools: A social-ecological perspective on prevention and intervention* içinde (s. 227-244). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Ergün, N. (2015). *Erken ergenlerde okul, aile ve demografik değişkenlere göre akran zorbalığının incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Espelage, D. L., Bosworth, K. ve Simon T. R. (2000). Examining the social context of bullying behaviors in early adolescence. *Journal of Counselling & Development*, 78(3), 326-333. doi:10.1002/j.1556-6676.2000.tb01914.x
- Forero, R., McLellan, L., Rissel, C. ve Bauman, A. (1999). Bullying behaviour and psychosocial health among school students in New South Wales, Australia: Cross sectional survey. *BMJ*, 319(7206), 344-348. doi:10.1136/bmj.319.7206.344
- Georgiou, S. N. ve Stavriniades, P. (2013). Parenting at home and bullying at school. *Social Psychology of Education*, 16(2), 165-179. doi:10.1007/s11218-012-9209-z
- Gini, G. ve Pozzoli, T. (2009). Association between bullying and psychosomatic problems: A meta-analysis. *Pediatrics*, 23(3), 1059-1067. doi:10.1542/peds.2008-1215
- Goldbach, J. T., Sterzing, P. R. ve Stuart, M. J. (2018). Challenging conventions of bullying thresholds: Exploring differences between low and high levels of bully-only, victim-only, and bully-victim roles. *Journal of Youth Adolescence*, 47(3), 586-600. doi:10.1007/s10964-017-0775-4

- Gök, F. ve Cenkseven Önder, F. (2018). Lise öğrencilerinde akran zorbalığına maruz kalma: Temel psikolojik ihtiyaçlar ve anne-babaya duygusal erişilebilirlik. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 635-652. doi:10.17860/mersinefd.399218
- Grolnick, W. S. ve Kurowski, C. O. (1999) Family processes and the development of children's self-regulation. *Educational Psychologist*, 34(1), 3-14. doi:10.1207/ s15326985ep3401_1
- Gür, N., Eray, Ş., Makinecioğlu, İ., Sığırlı, D. ve Vural, A. P. (2020). The relationship of peer bullying with familial expressed emotion and psychopathology. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 21(1), 77-86. doi:10.5455/apd.4391
- Hamurcu, H. ve Sargın, N. (2011). Lise öğrencilerinin boyun eğme davranışları ile psikolojik ihtiyaçlar arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 171-187.
- Holt, M. K., Kantor, G. K. ve Finkelhor, D. (2008). Parent child concordance about bullying involvement and family characteristics related to bullying and peer victimization. *Journal of School Violence*, 8(1), 42-63. doi:10.1080/15388220802067813
- Hu, R., Xue, J. ve Han, Z. (2021). School bullying victimization and perpetration among Chinese adolescents: A latent class approach. *Children and Youth Services Review*, 120. doi:10.1016/j.childyouth.2020.105709
- Inguglia, C., Inguglia, S., Liga, F., Lo Coco, A. ve Lo Cricchio, M. G. (2015). Autonomy and relatedness in adolescence and emerging adulthood: Relationships with parental support and psychological distress. *Journal of Adult Development*, 22(1), 1-13. doi:10.1007/s10804-014-9196-8
- Kapçı, E. G. (2004). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı, benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1), 1-13. <https://pdfs.semanticscholar.org/235e/85e99effbd0206861bbfddb9a30ccc61210.pdf> adresinden erişildi.
- Karaman Kepenekci, Y. ve Çinkır, Ş. (2006). Bullying among Turkish high school students. *Child Abuse & Neglect*, 30(2), 193-204. doi:10.1016/j.chiabu.2005.10.005
- Kesici, Ş., Üre, Ö., Bozgeyikli, H. ve Sünbül, A. M. (2003). *Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliği*. VII. Ulusal PDR Kongresi Bildiriler, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Keijsers, L. (2016). Parental monitoring and adolescent problem behaviors. *International Journal of Behavioral Development*, 40(3), 271-281. doi:10.1177/0165025415592515
- Kokkinos, C. M. (2013). Bullying and victimization in early adolescence: Associations with attachment style and perceived parenting. *Journal of School Violence*, 12(2), 174-192. doi:10.1080/15388220.2013.766134
- Lam, S., Law, W., Chan, C., Wong, B. P. H. ve Zhang, X. (2015). A latent class growth analysis of school bullying and its social context: The self-determination theory perspective. *School Psychology Quarterly*, 30(1), 75-90. doi:10.1037/spq0000067
- Lamborn, S. D., Mounts N. S., Steinberg L. ve Dornbusch S. M. (1991). Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child Development* 62(5), 1049-1065. <https://www.jstor.org/stable/1131151?origin=crossref&seq=1> adresinden erişildi.
- Lereya, S. T., Samara, M. ve Wolke, D. (2013). Parenting behavior and the risk of becoming a victim and a bully/victim: A meta-analysis study. *Child Abuse & Neglect*, 37(12), 1091-1108. doi:10.1016/j.chiabu.2013.03.001
- Liang, H., Flisher, A. J. ve Lombard, C. J. (2007). Bullying, violence, and risk behavior in South African school students. *Child Abuse & Neglect*, 31(2), 161-171. doi:10.1016/j.chiabu.2006.08.007
- Mabbe, E., Soenens, B., Vansteenkiste, M. ve Van Leeuwen, K. (2016). Do personality traits moderate relations between psychologically controlling parenting and problem behavior in adolescents?. *Journal of Personality*, 84(3), 381-392. doi:10.1111/jopy.12166

- Maccoby, E. E. ve Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. P. Mussen ve E. M. Hetherington (Ed.), *Handbook of child psychology: Socialization, personality, and social development* içinde (4. cilt, s. 1-101). New York: Wiley.
- Mertler, C. A. ve Vannatta, R. A. (2005). *Advanced and multivariate statistical methods: Practical application and interpretation* (3rd ed.). Glendale, CA: Pyrczak Publishing.
- Nansel, T. R., Craig, W., Overpeck, M. D., Saluja, G. ve Ruan, J. (2004). Cross-national consistency in the relationship between bullying behaviors and psychosocial adjustment. *Arch Pediatr Adolesc Med* 158(8), 730-736. doi:10.1001/archpedi.158.8.730
- Newland, L. A., Coyl-Shepherd, D. D. ve Paquette, D. (2013). Implications of mothering and fathering for children's development. *Early Child Development and Care*, 183(3-4), 337-342. doi:10.1080/03004430.2012.711586
- Nocentini, A., Fiorentini, G., Di Paola, L. ve Menesini, E. (2019). Parents, family characteristics and bullying behavior: A systematic review. *Aggression and Violent Behavior*, 45, 41-50. doi:10.1016/j.avb.2018.07.010
- Olweus, D. (1994). Annotation: Bullyin at school: Basic facts and effects of a school based intervention program. *Journal of Child Psychology & Psychiatry*, 35(7), 1171-1190. doi:10.1111/j.1469-7610.1994.tb01229.x
- Olweus, D. (1997). Bully/victim problems: Facts and intervention. *European Journal of Psychology of Education*, 12(4), 495-510. doi:10.1007/BF03172807
- Pekel Uludağlı, N. ve Uçanok, Z. (2005). Akran zorbalığı gruplarında yalnızlık ve akademik başarıları ile sosyometrik statüye göre zorba/kurban davranış türleri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(56), 77-92. <https://www.psikolog.org.tr/tr/yayinlar/dergiler/1031828/tpd1300443320050000m000167.pdf> adresinden erişildi.
- Pereira, B., Mendonça, D., Beto, C., Valente, L. ve Smith, P. K. (2004). Bullying in Portuguese schools. *School Psychology International*, 25(2), 241-254. doi:10.1177/0143034304043690
- Perren, S. ve Hornung, R. (2005). Bullying and delinquency in adolescence: Victims' and perpetrators' family and peer relations. *Swiss Journal of Psychology*, 64(1), 51-64. doi:10.1024/1421-0185.64.1.51
- Pişkin, M. (2010). Examination of peer bullying among primary and middle school children in Ankara. *Education and Science*, 35(156), 175-189. <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/304/24> adresinden erişildi.
- Rigby, K. (2003). Consequences of bullying in schools. *Canadian Journal of Psychiatry*, 48(9), 583-590. doi:10.1177/070674370304800904
- Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68-78. doi:10.1037/0003066X.55.1.68
- Salmon, G., James, A. ve Smith, D. M. (1998). Bullying in schools: Self-reported anxiety, depression, and self-esteem in secondary school children. *British Medical Journal*, 317, 924-925. doi:10.1136/bmj.317.7163.924
- Sayıl, M. ve Kındap, Y. (2010). Ergenin anne-babadan algıladığı psikolojik kontrol: Psikolojik kontrol ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliği. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(25), 62-71. <https://antalya.psikolog.org.tr/tr/yayinlar/dergiler/1031828/tpy1301996120100000m000132.pdf> adresinden erişildi.
- Smith, P. K., Lopez Castro, L., Robinson, S. ve Gorzig, A. (2019). Consistency of gender differences in bullying in cross-cultural surveys. *Aggression and Violent Behavior*, 45, 33-40. doi:10.1016/j.avb.2018.04.006
- Steinberg, L. (2007). *Ergenlik*. Ankara: İmge Kitabevi.

- Stevens, V., De Bourdeaudhuij, I. ve Van Oost, P. (2002). Relationship of the family environment to children's involvement in bully/victim problems at schools. *Journal of Youth and Adolescence*, 31(6), 419-428. doi:10.1023/A:1020207003027
- Sullivan, K. (2011). *The anti-bullying handbook* (2nd ed.). London: SAGE.
- Şahin, E. S. (2007). *Psikolojik ihtiyaçları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Şahin, E. S. ve Korkut Owen, F. (2009). Psikolojik ihtiyaçları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(32), 64-67. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tpdrd/issue/21452/229845> adresinden erişildi.
- Şenel, S. ve Alatlı, B. (2014). Lojistik regresyon analizinin kullanıldığı makaleler üzerine bir inceleme. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 5(1), 35-52. doi:10.21031/epod.67169
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics* (5th ed.). Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Totan, T. ve Deniz Yöndem, Z. (2007). Ergenlerde zorbalığın anne, baba ve akran ilişkileri açısından incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 8(2), 53-68. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/57062> adresinden erişildi.
- Ttofi, M. ve Farrington, D. (2009). What works in preventing bullying: Effective elements of anti-bullying programmes. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*, 1(1), 13-24. doi:10.1108/17596599200900003
- Ünal, N. (2019). *Akran zorbalığı ile ergenlerin algıladıkları aile işlevselliğinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.
- Wolke, D. ve Lereya, S. T. (2015). Long-term effects of bullying. *Archives of Disease in Childhood*, 100(9), 879-885. doi:10.1136/archdischild-2014-306667
- Yılmaz, A. (2000). Anne-baba tutum ölçeğinin güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 7(3) 160-172.